

Gwara regionu

Autor: Jerzy Sierociuk

Gwarę regionu – Wielkopolski południowej – zostanie omówiona na przykładzie gwary badanej wsi, tj. Bukówca Górnego. Gwara ta należy do dialektu wielkopolskiego; uwzględniając podział bardziej szczegółowy należy mówić o przynależności do zachodniej części zespołu gwar południowej Wielkopolski. Gwara Bukówca Górnego jest zaprezentowana na mapach Atlasu języka i kultury ludowej Wielkopolski (t. I-XI) jako punkt nr 74. Sama wieś leży w pasie zachodniej rubieży zwartego polskiego obszaru etniczno-językowego, nie jest to jednak gwara o charakterze przejściowym ani mieszanym. Liczne w przeszłości germanizmy – obecne zwłaszcza w gwarze najstarszych mieszkańców – ulegają stopniowemu zapomnieniu. Wieloletnie położenie w granicach zaboru pruskiego nie wpłynęło na osłabienie pozycji gwary. Bukówczanie szczytą się tym, że przez cały okres zaborów we wsi nie było osadników niemieckich. Jest to społeczność z pietyzmem odnosząca się do dawnej tradycji ludowej, dba też o zachowanie swojej gwary. Podstawowe cechy gwarowe: 1) {tt}82|fonetyka międzywyrazowa udźwięczniająca{/tt} realizowana dosyć konsekwentnie; zatem jest tu: brad ojca i brad matki; jag ja {mmp3}S5202.mp3{/mmp3}; windz mój {mmp3}S5221.mp3{/mmp3}; dosypadź mónki {mmp3}S5224.mp3{/mmp3}; 2) brak mazurzenia jest cechą systemową, zatem: wszyskima {mmp3}S5217.mp3{/mmp3}; żym sie żyniła {mmp3}S5203.mp3{/mmp3}; powienkszył {mmp3}S5229.mp3{/mmp3}; 3) {tt}226|samogłoski ścieńnione{/tt}: - a pochylone wymawiane jest jak o: downy, gorki; u gospodarza; stoć; trowa; powiado {mmp3}S5211.mp3{/mmp3}; zopowiedź {mmp3}S5212.mp3{/mmp3}; - o pochylone tradycyjnie wymawiane jest jak u: do dómu, grónka, kónie; zrobiono {mmp3}S5223.mp3{/mmp3}; - e pochylone może być wymawiane jak y: chlyb {mmp3}S5231.mp3{/mmp3}; ciymno, do chlywa, grzych; do pieczynia {mmp3}S5232.mp3{/mmp3}; podobnie może być wymawiane w połączeniu ze spółgłoskami nosowymi: czymu, potym, tyn; oraz jak o: połna dzirza {mmp3}S5226.mp3{/mmp3}; 4) {tt}231|samogłoski nosowe{/tt}: - samogłoska ę na końcu wyrazy - podobnie jak w polszczyźnie ogólnej - wymawiana jest jak e: sie, mówie, prosze; w śródgłosie wymowa ta uzależniona jest od otoczenia głoskowego: bede, wzieła; przed spółgłoskami szczelinowymi wymawiane jest synchronicznie: czynś; - samogłoska ą w wygłosie zasadniczo wymawiana jest jako dyftong (wyraźna wymowa asynchroniczna): chcom i robiom z każdym kobitom; trzeciom {mmp3}S5215.mp3{/mmp3}; tóm łopatom {mmp3}S5234.mp3{/mmp3}; z tóm siostrom {mmp3}S5208.mp3{/mmp3}. Inne zjawiska fonetyczne to m.in.: - po spółgłoskach miękkich występuje czasami y: we chliywie {mmp3}S5209.mp3{/mmp3}; kuknyliy {mmp3}S5233.mp3{/mmp3}; mówiliy {mmp3}S5227.mp3{/mmp3}; - samogłoska o często jest labializowana, zarówno w nagłosie jak i wewnątrz wyrazu (zob. {tt}145|Labializacja{/tt}: łoboje {mmp3}S5206.mp3{/mmp3}; łožynił się {mmp3}S5214.mp3{/mmp3}; w kołpce {mmp3}S5220.mp3{/mmp3}; tylkłoe {mmp3}S5218.mp3{/mmp3}; - po y – niezależnie pod pozycji w wyrazie – niekiedy występuje jota (j): a myj {mmp3}S5207.mp3{/mmp3}; przyjszed {mmp3}S5213.mp3{/mmp3}; niszporyj {mmp3}S5219.mp3{/mmp3}; wyruchanyj {mmp3}S5228.mp3{/mmp3}; - grupa spółgłoskowa kt realizowana jest jak cht: do dochtora, nicht, nichtóre; - grupa spółgłoskowa trz bywa zredukowana: paczeć {mmp3}S5225.mp3{/mmp3} = patrzeć; - zmiękczenie spółgłoski przed następną miękką: dźwi; przyjsli {mmp3}S5205.mp3{/mmp3}; - niekiedy przed spółgłoską miękka pojawia się j: zajś, dojs < doś; przyjszed {mmp3}S5213.mp3{/mmp3}; jejsródka {mmp3}S5222.mp3{/mmp3} = zaś, dość, przyszedł, ośródką; - rzadko już spotykana jest wymowa typu pierzyna, syń (gdzie po y występuje spółgłoska miękka) = pierzyna, syn; - redukcja ł między dwoma samogłoskami: żym miaa {mmp3}S5204.mp3{/mmp3}; śmierdziaa {mmp3}S5210.mp3{/mmp3}; miaam, byam, robia = miałam, byłam, robiła; niekiedy dotyczy to także spółgłoski m: maa = mama; - redukcja wygłosowego m: poty {mmp3}S5230.mp3{/mmp3} = potem.

Wybrane cechy morfologiczne i składniowe: - powszechnie spotykana jest zamiana końcowego -aj na -ej: tutaj, wczorej (zob. {tt}199|przejście wygłosowego -aj > -ej{/tt}), - dosyć powszechne jest używanie wyrazów typu: micha, walicha; ten typ słowotwórczy (zgrubienia) powszechnie uważa się za charakterystyczny dla gwar wielkopolskich; - u najstarszych mieszkańców spotyka się jeszcze archaiczne formy typu: graje, znaje = gra, zna, czyli nieściągnięte formy czasowników (zob. {tt}137|Kontrakcja{/tt}); - starsi mieszkańcy realizują jeszcze typ: jag ja żym sie żyniła, to żym miaa osiemnaście lat {mmp3}S5201.mp3{/mmp3}; niekiedy „słówko” żym uznawane jest za cechę swojską; - daje się jeszcze zauważyć użycie specyficznego szyku formy ale: porzóndeg ale musi być; - rzadko już spotkana jest końcówka -ma: przed wszyskima {mmp3}S5216.mp3{/mmp3}.

Ze słownictwa: - starsze pokolenie używa jeszcze dosyć konsekwentnie formy zaimka tutaj’; - na innych terenach nie notowałem nazwy murzyniec ‘sadza; sam czasownik murzyć – podobnie do innych gwar wielkopolskich – używany jest w znaczeniach: ‘czernić, brudzić’; i ‘obgadywać, obmawiać’; - brak szczegółowych badań leksykalnych na znacznym obszarze Wielkopolski nie pozwala na wskazanie osobliwości wyrazowych gwary bukoweckiej; często bowiem są to rzadko używane wyrazy odnajdywane potem w innych

częściach regionu; można jednak – jak się wydaje – wskazać chociażby: dorocić się ‘dziwnie się zachowywać, zadawać dziwne pytania’; dorota ‘ten, kto dziwnie się zachowuje, kto zadaje dziwne pytania’; jarki ‘niedogotowany, zwłaszcza o ziemniakach’;, dwojynta ‘bliźnięta’;.